

Gjorgje Bozhoviq¹

Univerzitet u Beogradu
Filološki fakultet

POVRATAK STRUKTURALNE LINGVISTIKE

(Marlis Hellinger and Heiko Motschenbacher, eds. *Gender Across Languages: The Linguistic Representation of Women and Men*, Volume 4, John Benjamins, Amsterdam, 2015)

Nakon dvanaestogodišnje pauze, iz štampe je izašao četvrti tom zbornika *N*radova u okviru projekta *Gender Across Languages*, o jezičkim kategorijama i strukturama kojima se iskazuje rod u tipološki različitim jezicima. Pored Marlis Helinger (Marlis Hellinger), koja se nalazila na mestu kourednice i u prethodna tri toma (Hellinger & Bußmann 2001; 2002; 2003), kao kourednik četvrtoga toma potpisuje se Hajko Močēnbaher (Heiko Motschenbacher), jedan od teoretičara savremenih rodnih i *queer* pristupa u lingvistici (cf. Motschenbacher 2010; 2012; Motschenbacher & Stegu 2013; inter alia).

S obzirom na ovu promenu u uredničkom sastavu, četvrti tom zbornika donosi i dva uvodna teksta. Pored uvodnika Marlisa Helingera i Hadumoda Busmana (Hadumod Bußmann), koji je ovde, u prilagođenoj verziji, preštampan iz prethodnih tomova zbornika (Hellinger & Bußmann 2015), tu je i Močēnbaherov uvodni esej o strukturalnolingvističkim istraživanjima roda (Motschenbacher 2015). Opis rodnih kategorija i struktura u tipološki i sociolingvistički različitim jezicima upotpunjen je, uz 30 jezika i nekoliko njihovih varijeteta već opisanih u prethodnim tomovima zbornika, s dvanaest novih idioma čije strukturalne opise donosi ovaj tom. Pored uvodnikâ i tematskih priloga, zbornik sadrži i beleške o autorkama i autorima, te predmetni indeks.

¹ E-mail: djordje.bozovic@fil.bg.ac.rs

Uvodni tekstovi Helingera, Busmana i Močenbahera pre svega su metodološke prirode. Helinger i Busman ističu da je cilj opisa pojedinačnih varijeteta u zborniku utvrditi da li jezik poseduje kategoriju gramatičkog roda s personalnom referencijom, i ako je poseduje, na koji se način ona manifestuje u morfosintaksi – u kongruenciji, koordinaciji, pronominalizaciji i tvorbi reči. Ako jezik ne poseduje kategoriju roda, cilj je opisa utvrditi koji su drugi mogući načini za iskazivanje rodno određene i rodno neutralne personalne referencije, te da li postoji asimetrično iskazivanje rodne referencije usled izbora muškog roda kao generičkog i postoje li empirijski dokazi za tvrdnju da je u neutralnim kontekstima muški rod generički. Takođe, pojedinačni opisi jezika razmatraju i rodno motivisane strukture u leksikonu, društvu i kulturi – idiomatske izraze i izreke, metafore i sl. koje sadrže rodne hijerarhije ili stereotipe, te rodno uslovljene tendencije u raslojavanju jezika i jezičkoj promeni (Hellinger & Bußmann 2015, 2). Jezici se mogu tipološki razlikovati prema tipu imenske klasifikacije, opsegu kongruencije i morfološkog markiranja imenskih klasa, što predstavlja i preovlađujući pravac istraživanja u okviru strukturalne lingvistike (Corbett 1991; Craig 1986; Hellinger & Bußmann 2015, 4–6), ali su u manjoj meri istražene semantičke i kognitivne osnove imenske klasifikacije, koja je, kako ističu autorke, u slučaju kategorije gramatičkog roda, a naročito kod imenskih reči s personalnom referencijom, daleko od arbitrarne i nemotivisane antropo- i sociolingvističkim principima kategorizacije sveta koji nas okružuje (Hellinger & Bußmann 2015, 3–4; Lakoff 1987; Unterbeck et al. 2000). S tim u vezi, autorke uvode i niz rodnih kategorija kojima se produbljuje strukturalna tipološka klasifikacija jezika i koje je neophodno razlikovati kako bi se neposrednije opisala reprezentacija žena i muškaraca u jeziku – osim gramatičkog roda, treba razlikovati i leksički rod, referencijalni rod i društveni rod. Samo tako moguće je detaljno razotkriti i tradicionalne preskriptivne mehanizme kojima je muški rod percipiran kao generički u različitim jezicima – „lažno generički rod” (Hellinger & Bußmann 2015, 6–11), kao i istražiti „pitanje na koji se način može opisati odnos između postojanja ženskog generičkog roda [u pojedinim jezicima] i u osnovi matrijarhalnih struktura” (ibid., 9), što je svakako izazovno i kontroverzno pitanje; te proveriti fundamentalnu hipotezu-vodilju celokupnog projekta – da formalne i funkcionalne manifestacije roda u oblasti personalne referencije slede opšte, moguće i univerzalne principe u jezicima sveta (ibid., 2), što

svakako asocira na eho „univerzalne semantike” Vježbice (Wierzbicka 1992; 1996; inter alia), mada se ona eksplicitno ne navodi.

Postupak deskripcije koji je primenjen u zborniku teorijski je i metodološki inovativan upravo u tom smislu što se zasniva na produbljivanju postojećih plodnih saznanja i metoda strukturalne lingvistike, a da se pri tome ne upliiva nužno u poststrukturalizam. Kako se ističe u drugom uvodnom tekstu teorijske orijentacije, koji potpisuje Močenbaher (Motschenbacher 2015, 28–31), dominacija poststrukturalističke paradigme u istraživanjima rodne ekspresije i konstrukcije rodnih identiteta u poslednjih nekoliko decenija u potpunosti je skrajnula inače vredna dostignuća i metode strukturalne lingvistike u ovoj oblasti. Strukturalna lingvistika je percipirana kao deo teorijskog i interpretativnog aparata „drugotalasne” feminističke teorije, s desosirovskim konceptom jezika kao „sistema znakova asociраних sa stabilnim značenjima”, koji je nespojiv s konstruktivističkim pristupima „trećeg talasa” (v. Mills 2008). Močenbaher, međutim, pokazuje kako su strukturalna lingvistička istraživanja roda u stanju da temeljno osvetle rodne jezičke strukture, a da se rod kao lingvistička kategorija pri tome ne posmatra nužno esencijalistički, kao sistem stabilnih i nepromenljivih gramatičkih kategorija i struktura u kojima su ili prisutne, ili odsutne određene, unapred definisane rodne reprezentacije; već se opisuju mehanizmi kojima se kategorija roda, kao kontekstualno uslovljena strukturnojezička i sociolingvistička varijabla, konstruiše i performira raspoloživim jezičkim; bilo gramatičkim, bilo leksičkim ili diskurzivnim sredstvima, kojima se komuniciraju rodni identiteti i odnosi; čime se i konkretnije razotkrivaju mehanizmi androcentrizma. U tom smislu, u strukturalnim opisima gramatičke kategorije roda ističu se kognitivni, korpusni i kontrastivnolingvistički pristupi i istraživanja (Motschenbacher 2015, 32–36). Za razliku od metoda dekonstrukcije u okviru poststrukturalističke paradigme, koja i ne nudi rešenje za jezički androcentrizam, već joj je cilj, pre svega, osveščivanje političkih dimenzija rodne referencije, te pojačavanje kompetitivnosti marginalizovanih rodniх diskursa u odnosu na hegemonе diskurzivne norme, kako primećuje Močenbaher (ibid., 31), tek se strukturalnom lingvističkom analizom zaista i omogućava deesencijalizacija roda (ibid., 37–41).

Iako je srpski jezik zastupljen jednim poglavljem u trećem tomu zbornika (Hentschel 2003), četvrti je tom utoliko pak zanimljiviji domaćoj javnosti što sadrži poglavlja o rodu u hrvatskom (Motschenbacher & Weikert 2015) i slovenačkom jeziku (Doleschal 2015), čime se znatno upotpunjuju opisi jezika naroda Jugoslavije (mada upečatljivo nedostaju albanski, bugarski, ladino, makedonski, romski, rusinski, slovački i brojni drugi varijeteti), budući da se i mađarski nalazi u ovom tomu (Vasvári 2015), a češki, grčki, italijanski, rumunski, turski i drugi jezici opisani su u prethodnim tomovima. Time je, ujedno, omogućeno i sistematsko poređenje između varijanti srpskohrvatskog jezika – ovde, između srpskog i hrvatskog (Motschenbacher & Weikert 2015, 80–81), kao i bolje poznavanje lingvističkih kategorija i struktura kojima se iskazuje rod i s njima povezane sociolingvističke situacije u balkanskim jezicima, slovenskim i drugim jezicima ovog dela Evrope. Propust je, međutim, u tome što, u opisu kategorije roda i rodnih jezičkih struktura u srpskohrvatskom, pored sociolingvističkih radova i referentnih gramatika, nisu razmotrena i uticajna slavistička istraživanja leksičke i gramatičke kategorije roda u strukturalnoj tradiciji (Ivić 1960; 1963; 1966; Ćorić et al. 1984).

No, osim poglavlja o hrvatskom, slovenačkom i mađarskom jeziku, koja će verovatno najviše interesovati domaćeg čitaoca ili čitateljku, ovaj je tom, međutim, posebno zanimljiv i s opštelingvističkog stanovišta, jer se prvi put u njemu donose i poglavlja o rodu u jednom konstruisanom jeziku – esperantu (Fiedler 2015), kao i u jednom jeziku u kome je ženski, a ne muški rod generički – onajdi (Michelson 2015). Sem toga, četvrti tom zbornika uključuje i priloge o iskazivanju roda u estonskom (Hasselblatt 2015), ga jeziku (Adokarley Lomotey 2015), švajcarskoj varijanti nemačkog (Christen & Elmiger 2015), jeziku igbo (Arua 2015), kurdsom (Haig & Öpengin 2015), portugalskom (Endruschat 2015) i tajlandskom jeziku (Attaviriyanyupap 2015). Zahvaljujući geografskoj, tipološkoj, genetskoj i sociolingvističkoj raznolikosti jezika zastupljenih u zborniku, što jeste i osnovni cilj projekta, svako poglavlje i u ovom tomu daje i drugačiju perspektivu i novu dimenziju proučavanju roda kao strukturalne lingvističke kategorije.

LITERATURA

- Adokarley Lomotey, Benedicta. 2015. „Probing the Manifestations of Gender in Ga.” In *Gender Across Languages: The Linguistic Representation of Women and Men*, Volume 4, eds. Marlis Hellinger and Heiko Motschenbacher, 153–171. Amsterdam: John Benjamins.
- Arua, Arua. 2015. „The Linguistic Representation and Communication of Gender in Igbo.” In *Gender Across Languages: The Linguistic Representation of Women and Men*, Volume 4, eds. Marlis Hellinger and Heiko Motschenbacher, 227–245. Amsterdam: John Benjamins.
- Attaviriyanupap, Korakoch. 2015. „The Linguistic Representation of Gender in Thai.” In *Gender Across Languages: The Linguistic Representation of Women and Men*, Volume 4, eds. Marlis Hellinger and Heiko Motschenbacher, 369–399. Amsterdam: John Benjamins.
- Christen, Helen, and Daniel Elmiger. 2015. „Gender in Swiss German.” In *Gender Across Languages: The Linguistic Representation of Women and Men*, Volume 4, eds. Marlis Hellinger and Heiko Motschenbacher, 173–201. Amsterdam: John Benjamins.
- Corbett, Greville. 1991. *Gender*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ćorić, Božo et al., eds. 1984. *Rod i broj u srpskohrvatskom jeziku. Naučni sastanak slavista u Vukove dane: referati i saopštenja* 13(1). Beograd: Međunarodni slavistički centar Filološkog fakulteta.
- Craig, Colette, ed. 1986. *Noun Classes and Categorization*. Amsterdam: John Benjamins.
- Doleschal, Ursula. 2015. „Gender in Slovenian.” In *Gender Across Languages: The Linguistic Representation of Women and Men*, Volume 4, eds. Marlis Hellinger and Heiko Motschenbacher, 333–367. Amsterdam: John Benjamins.
- Endruschat, Annette. 2015. „Gender in Portuguese.” In *Gender Across Languages: The Linguistic Representation of Women and Men*, Volume 4, eds. Marlis Hellinger and Heiko Motschenbacher, 303–331. Amsterdam: John Benjamins.
- Fiedler, Sabine. 2015. „Gender in a Planned Language: Esperanto.” In *Gender Across Languages: The Linguistic Representation of Women and Men*, Volume 4, eds. Marlis Hellinger and Heiko Motschenbacher, 97–123. Amsterdam: John Benjamins.
- Haig, Geoffrey, and Ergin Öpengin. 2015. „Gender in Kurdish: Structural and Socio-Cultural Dimensions.” In *Gender Across Languages: The Linguistic Representation*

- of *Women and Men*, Volume 4, eds. Marlis Hellinger and Heiko Motschenbacher, 247–275. Amsterdam: John Benjamins.
- Hasselblatt, Cornelius. 2015. „The Representation of Gender in Estonian.” In *Gender Across Languages: The Linguistic Representation of Women and Men*, Volume 4, eds. Marlis Hellinger and Heiko Motschenbacher, 125–151. Amsterdam: John Benjamins.
- Hellinger, Marlis, and Hadumod Bußmann, eds. 2001. *Gender Across Languages: The Linguistic Representation of Women and Men*, Volume 1. Amsterdam: John Benjamins.
- Hellinger, Marlis, and Hadumod Bußmann, eds. 2002. *Gender Across Languages: The Linguistic Representation of Women and Men*, Volume 2. Amsterdam: John Benjamins.
- Hellinger, Marlis, and Hadumod Bußmann, eds. 2003. *Gender Across Languages: The Linguistic Representation of Women and Men*, Volume 3. Amsterdam: John Benjamins.
- Hellinger, Marlis, and Hadumod Bußmann. 2015. „Gender Across Languages: The Linguistic Representation of Women and Men.” In *Gender Across Languages: The Linguistic Representation of Women and Men*, Volume 4, eds. Marlis Hellinger and Heiko Motschenbacher, 1–25. Amsterdam: John Benjamins.
- Hentschel, Elke. 2003. „The Expression of Gender in Serbian.” In *Gender Across Languages: The Linguistic Representation of Women and Men*, Volume 3, eds. Marlis Hellinger and Hadumod Bußmann, 287–309. Amsterdam: John Benjamins.
- Ivić, Milka. 1960. „Obeležavanje imeničkog roda u srpskohrvatskom književnom jeziku.” *Naš jezik* 10: 192–211.
- Ivić, Milka. 1963. „Relationship of Gender and Number in Serbocroatian Substantive.” *International Journal of Slavic Linguistics and Poetics* 6/7: 51–57.
- Ivić, Milka. 1966. „Tipovi imeničkog roda u srpskohrvatskom književnom jeziku.” *Zbornik za filologiju i lingvistiku* 9: 41–47.
- Lakoff, George. 1987. *Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal About the Mind*. Chicago: University of Chicago Press.
- Michelson, Karin. 2015. „Gender in Oneida.” In *Gender Across Languages: The Linguistic Representation of Women and Men*, Volume 4, eds. Marlis Hellinger and Heiko Motschenbacher, 277–301. Amsterdam: John Benjamins.
- Mills, Sara. 2008. *Language and Sexism*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Motschenbacher, Heiko, and Marija Weikert. 2015. „Structural Gender Trouble in Croatian.” In *Gender Across Languages: The Linguistic Representation of Women and Men*, Volume 4, eds. Marlis Hellinger and Heiko Motschenbacher, 49–95. Amsterdam: John Benjamins.
- Motschenbacher, Heiko, and Martin Stegu, eds. 2013. *Queer Linguistic Approaches to Discourse: Special Issue of Discourse & Society* 24(5). London: Sage.
- Motschenbacher, Heiko. 2010. *Language, Gender and Sexual Identity: Poststructuralist Perspectives*. Amsterdam: John Benjamins.
- Motschenbacher, Heiko. 2012. *An Interdisciplinary Bibliography on Language, Gender and Sexuality (2000–2011)*. Amsterdam: John Benjamins.
- Motschenbacher, Heiko. 2015. „Some New Perspectives on Gendered Language Structures.” In *Gender Across Languages: The Linguistic Representation of Women and Men*, Volume 4, eds. Marlis Hellinger and Heiko Motschenbacher, 27–48. Amsterdam: John Benjamins.
- Unterbeck, Barbara et al., eds. 2000. *Gender in Grammar and Cognition*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Vasvári, Louise. 2015. „Gender Trouble in a Grammatically Genderless Language: Hungarian.” In *Gender Across Languages: The Linguistic Representation of Women and Men*, Volume 4, eds. Marlis Hellinger and Heiko Motschenbacher, 203–225. Amsterdam: John Benjamins.
- Wierzbicka, Anna. 1992. *Semantics, Culture, and Cognition: Universal Human Concepts in Culture-Specific Configurations*. Oxford: Oxford University Press.
- Wierzbicka, Anna. 1996. *Semantics: Primes and Universals*. Oxford: Oxford University Press.